

УДК 378.091.21

Ірина Мазайкіна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Суспільно-політичні, економічні та соціальні перетворення, що відбулися в Україні за останнє десятиліття, змінили ціннісні орієнтації в системі освіти. Відповідно до принципів гуманізації та демократизації суспільства основною цінністю визнана вільна, розвинена, культурна, духовно багата і творча особистість, здатна до життя в умовах, що швидко змінюються. Нове суспільство, в якому знання стали капіталом, а особистісні якості – основним чинником успішної життєдіяльності, ставить нові завдання перед системою освіти, зокрема у вивченні іноземних мов. Володіння іноземними мовами є не лише засобом професійної комунікації, а й засобом соціокультурного розвитку кожної особистості.

Науковці та практики звертають увагу на те, що на якість засвоєння знань з іноземної мови впливають такі чинники, як високий рівень кваліфікації педагога, висока мотивація учнів у оволодінні іноземною мовою, забезпечення їх якісним і сучасним навчальним матеріалом і застосування низки методологічних підходів (комунікативного, контекстного, діяльнісного, діалогічного, особистісного, інформаційно-технологічного, соціокультурного, компетентнісного, інтеграційного та ін.) до вивчення іноземної мови.

Аналізуючи вимоги сучасного суспільства до професійної діяльності вчителів іноземних мов, теорію та практику їхньої професійної підготовки і стан викладання іноземних мов у школах, ми дійшли висновку, що для поліпшення якості цих процесів науковці пропонують реалізовувати різні методологічні підходи, а саме: соціокультурний (Л. Бободжанова, Л. Мороз, В. Сафонова, E. Hinkel, S. Nietro), лінгвокультурологічний (В. Морозова, А. Солodka, A. Hadley, F. Jandt), компетентнісний (В. Бутова, С. Ніколаєва, D. McClelland), комунікативний (Н. Басай, І. Кориткіна, Р. Мильруд, Т. Мічуріна, Т. Тригуб), особистісний (О. Бігич, О. Карпенко, О. Карпова), діяльнісний (Н. Бокоренко, Г. Чекаль), інтеграційний (Н. Кравченко, О. Мацюк, Ю. Стиркіна, N. Snow), діалогічний (Л. Гайдукова, Т. Сірик), технологічний /

комп'ютеризований (Б. Гаврилов, А. Гулов, Н. Іщук, І. Костікова, В. Краснопольський, О. Тарнопольський, Е. Полат, О. Шмирова, В. Barrett, M. Northcote, M. Warschauer), антропологічний (Н. Бориско, О. Яцишин), інтенціональний (І. Бахов), експеренційний / контекстний (Ю. Дегтярьова, L. Borsak, D. Kolb) та ін.

Традиційна організація занять з іноземних мов здійснюється за класичною схемою, в якій поєднуються різні види діяльності: мовлення, аудіювання, читання, написання. Проте практика показує, що застосування вищеназваних підходів створює умови для ефективнішого оволодіння іноземними мовами [1; 2; 3]. А ще краще, як доводить О. Петрушкова, спираючись на досвід мовної освіти в країнах Європи, здійснювати інтеграцію сучасних підходів до навчання іноземних мов [4, с. 38].

Проте в наукових публікаціях ми не знайшли пропозицій, як саме варто формувати у майбутніх учителів іноземних мов готовність до застосування різних методологічних підходів.

Мета статті – визначити, який із методологічних підходів є нині найактуальнішим у навчанні іноземних мов, обґрунтувати принципи та педагогічні умови формування в майбутніх учителів іноземних мов готовності до його застосування.

Вибравши з них ті, що описані в педагогічній літературі найширше і застосовуються у шкільній практиці найчастіше, ми запропонували вчителям зі значним педагогічним досвідом виступити в ролі експертів і визначити, який із запропонованих методологічних підходів у вивченні іноземних мов, на їхню думку, найкраще відповідає вимогам сьогодення і можливостям сучасних школярів.

До експертної групи увійшли 46 учителів іноземних мов Вінницької, Черкаської, Київської областей. Запропоновані в анкеті методологічні підходи оцінювалися ними за п'ятибальною шкалою за такими критеріями: врахування певного підходу в процесі вивчення іноземних мов є визначальним – 5, дуже важливим – 4, важливим – 3, доцільним – 2, несуттєвим – 1.

Для здійснення формувального експерименту ми виокремили методологічні підходи, які одержали відносно високі оцінки експертів, тобто ті, врахування яких у процесі вивчення іноземних мов, на думку експертів, є визначальними. Групою експертів, залучених до першого етапу дослідження, на підставі статистичної обробки результатів опитування в цілому визначені такі найважливіші методологічні підходи, які доцільно впроваджувати під час викладання у школах

іноземних мов: особистісний, компетентнісний, соціокультурний, комунікативний, діалогічний.

Очевидно, що до впровадження вказаних методологічних підходів майбутніх учителів потрібно готувати ще під час навчання у ВНЗ, надаючи студентам необхідні теоретичні знання і формуючи відповідні методичні вміння. Особистісно орієнтований підхід в експертному опитуванні зайняв найвищий рейтинг. Він також визнаний одним із найефективніших підходів для формування навичок іншомовного спілкування в багатьох теоретичних дослідженнях (О. Безкоровайна, О. Бігич, G. Dudeney, N. Hockly, C. Rogers). Крім того, оскільки всі методологічні підходи, визначені експертами найважливішими, мають спрямованість на розвиток особистості, то було вирішено, що найнеобхіднішою є підготовка майбутніх учителів іноземних мов до впровадження особистісно орієнтованого підходу в навчанні учнів. Ефективність підготовки майбутніх учителів іноземних мов до впровадження особистісно орієнтованого підходу детермінується також тим, якою мірою цей підхід реалізується у ВНЗ, на яких принципах ця підготовка базується. Враховуючи методологічні засади особистісно орієнтованого підходу в освіті, вважаємо, що професійна підготовка вчителів іноземних мов, окрім загальновідомих дидактичних принципів, має ґрунтуватися ще й на таких методологічних *принципах*:

– гуманізації, який означає визнання людини як основної цінності світової цивілізації, її прав на свободу, щастя, розвиток і виявлення власних здібностей;

– індивідуалізації, що передбачає врахування індивідуальних особливостей учня чи студента (його досвіду, інтересів, прагнень, психологічних характеристик тощо);

– толерантності, що передбачає визнання рівноправності й рівноцінності всіх народів і їхніх культур;

– культуровідповідності, що передбачає здійснення іншомовної освіти в єдності з глибоким і всебічним вивченням історико-культурного розвитку країн, мови яких вивчаються;

– діалогової взаємодії, що наголошує на провідній ролі педагогічного спілкування, визначає студента як рівноправного суб'єкта освіти;

– діалогу культур, що спрямований на усвідомлення культурної багатогранності й поліфонічності мов країн світу, організацію освітньої діяльності як діалогу культур.

Основними умовами, які забезпечують готовність майбутніх учителів до впровадження особистісно орієнтованого підходу, є розуміння

студентами місця і ролі особистісно орієнтованого навчання та забезпечення особистісно орієнтованої спрямованості викладання дисциплін у ВНЗ, а також формування у студентів позитивної мотивації до прагнення самостійно оволодівати необхідними знаннями в цьому напрямі.

Викладачі, готуючи студентів до впровадження особистісно орієнтованого підходу в навчанні учнів іноземних мов, мають забезпечити належну загальнопедагогічну і предметно-методичну підготовку майбутніх учителів іноземних мов. Окрім того, весь професорсько-викладацький склад педагогічного ВНЗ має бути орієнтований на психолого-педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку та саморозвитку самих студентів.

Теоретичний аналіз психологічної та педагогічної літератури свідчить, що найхарактернішим напрямом ефективності вишівської освіти є створення таких умов, у яких студент може зайняти активну позицію та найповніше проявити себе як суб'єкт навчальної діяльності, тобто створення позитивних умов для прогнозування подальшого навчання, залучення до нього студента на рівні не лише інтелектуальної, але й особистісної та соціальної активності [2, с. 81].

Наголошуючи на ефективності особистісно орієнтованого підходу в підготовці майбутніх учителів, відзначаємо їх соціально значущий гуманістичний потенціал, який неодмінно проросте в майбутній педагогічній діяльності студентів у демократичні когнітивні та поведінкові норми. Адже, як стверджують дослідники в галузі психології, кожна вища психічна функція у процесі розвитку з'являється двічі: спочатку як функція колективної поведінки, а згодом як спосіб індивідуальної поведінки, внутрішній процес діяльності [5, с. 213].

Важливим моментом у підготовці майбутніх учителів до застосування особистісно орієнтованого підходу в навчанні іноземних мов є ознайомлення їх з інноваційними педагогічними технологіями, спрямованими на творчий розвиток особистості учня. У зв'язку з цим доцільно приділяти увагу розгляду психологічних теорій особистості, які покладені в основу особистісно орієнтованих технологій навчання (ООТН), застосовувати ці технології у навчальному процесі педагогічного ВНЗ та залучати студентів до розроблення відповідних дидактичних матеріалів і впровадження ООТН під час педагогічної практики.

Основними *педагогічними умовами* формування готовності майбутніх учителів іноземних мов до застосування особистісно орієнтованого підходу визначаємо такі:

- вивчення студентами методологічних засад особистісно орієнтованого підходу на заняттях психологічних і педагогічних дисциплін (когнітивний і мотиваційний компоненти підготовки);

- впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання у професійній підготовці майбутніх учителів іноземних мов (технологічний компонент підготовки);

- розроблення студентами дидактичних матеріалів з урахуванням принципів індивідуалізації та диференціації навчання іноземних мов і застосування ООТН на практиці (методичний компонент підготовки).

Система підготовки студентів до використання особистісно орієнтованих технологій навчання передбачає такі взаємопов'язані компоненти:

- поінформованість про суть особистісно орієнтованого підходу в мовній освіті та про інноваційні педагогічні технології;

- мотивованість, що передбачає визначення особистісної позиції щодо необхідності використання особистісно орієнтованих технологій педагогічних технологій на практиці;

- технологізованість, що передбачає застосування особистісно орієнтованих технологій безпосередньо під час професійної підготовки майбутніх педагогів із метою формування в них компетентності щодо розробки та використання особистісно орієнтованих технологій навчання;

- практична спрямованість підготовки студентів до використання ООТН у професійній діяльності шляхом виготовлення відповідних дидактичних матеріалів і оволодіння методикою й алгоритмом їх застосування на заняттях з іноземної мови.

Це означає, що формування готовності майбутніх учителів іноземних мов до впровадження особистісно орієнтованого підходу має здійснюватися поетапно: від етапу інформування до мотивації вивчення та застосування особистісно орієнтованих технологій, а далі через етап технологізації професійної підготовки до практичного застосування ООТН на практиці.

Необхідність застосування особистісно орієнтованого підходу в підготовці вчителя до здійснення особистісно орієнтованого навчання є очевидною. Усі методологічні та методичні аспекти організації навчального процесу у ВНЗ майбутній педагог трансформуватиме на навчально-виховний процес у загальноосвітній школі. Тому не менш важливим вважаємо застосування ще й діяльнісного підходу, який забезпечує мотивацію й активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Системний підхід забезпечує цілісність професійної підготовки, котра складається з сукупності взаємопов'язаних елементів: визначення цілей; проходження певних організаційно-процесуальних етапів; дотримання педагогічних умов; застосування відповідних технологій, форм, методів і засобів навчання; визначення критеріїв готовності до ООТН й оцінювання результатів професійної підготовки.

Застосування технологічного підходу на етапі технологізації професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов дозволило виробити в них необхідну систему знань і вмінь стосовно впливу ООТН на розвиток особистості студента чи учня.

Компетентнісний підхід дозволив визначити основні компетентності майбутніх учителів іноземних мов у питаннях особистісної парадигми: соціокультурні, психологічні, загальнопедагогічні, методичні, самоосвітні.

Звернення до акмеологічного підходу пояснюємо необхідністю допомогти майбутньому вчителю забезпечити саморозвиток людських і професійних якостей, виробити траєкторію власного професійного зростання та навички організації розвитку і саморозвитку учнів.

Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до впровадження особистісно орієнтованого підходу здійснювалась з урахуванням того, що це складний, цілісний і динамічний процес, у якому мають бути враховані потреби суспільства й особистості; дотримані принципи людиноцентризму, педагогічної доцільності; визначені зміст, форми і технології професійної підготовки з урахуванням особистісної парадигми; розроблено критеріально-оцінювальні механізми визначення ефективності професійної підготовки.

Концептуальні положення для проектування змісту підготовки педагогів до впровадження особистісно орієнтованого підходу визначалися з урахуванням законодавчих і нормативно-правових вимог у галузі освіти, сучасних наукових підходів до розгляду й побудови особистісно орієнтованих освітніх систем (провідних ідей гуманістичної філософії, антропології, андрагогіки, культурології й акмеології, педагогіки, психології, соціології) з орієнтацією на відкритість змісту навчання, можливість його коригування на основі результатів діагностики та рефлексії індивідуальних освітніх потреб студентів і учнів.

За час професійної підготовки майбутній учитель іноземних мов має засвоїти такі провідні ідеї особистісно орієнтованого підходу до шкільної освіти:

– школяр – суб'єкт життя, а не лише навчання, а тому особистісно орієнтоване навчання повинно бути наповнене особистісними смислами, цінностями;

– кожний учень наділений здатністю до неперервного розвитку та реалізації творчих можливостей, здатний керувати власним розвитком, а тому необхідно створювати умови самоактуалізації особистісного потенціалу учня в освітньому процесі; школяр має оволодіти способами неперервного особистісного саморозвитку; навчання повинно бути спрямоване на формування дієвих, життєво значущих знань, необхідних людині для неперервного саморозвитку;

– вчителю необхідно розуміти ті життєві проблеми школяра, які його турбують, які важливі для його розвитку, але ще не усвідомлені як особистісно значущі; формувати готовність дитини до вирішення життєво важливих проблем – основне завдання особистісно орієнтованого навчання;

– у процесі навчання вчитель покликаний приймати школяра таким, яким він є; важлива роль належить не директивній, а діалогічній позиції вчителя в освітньому процесі;

– для успішного розвитку учня необхідним є виявлення особливостей його суб'єктного досвіду, до складу якого входять: знання про світ, людей, події; уміння застосовувати знання, навички діяльності; вміння здобувати знання; досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу, людей, подій; досвід творчої діяльності та ін.;

– потрібно створювати різноманітне за змістом освітнє середовище, доступне кожному школяреві; спостерігаючи за учнем в освітньому середовищі, вчитель складає його «пізнавальний портрет» (характеристику його особистісного розвитку) і виявляє його «пізнавальний профіль» (тип мислення), що дозволяє проектувати подальший особистісний розвиток учня;

– необхідно створювати умови для прояву особистісних здібностей учня (навчальної мотивації, вибору сенсу творчості, самореалізації, рефлексії), коли учень потрапляє в ситуацію, де потрібно шукати сенс, подумати про себе, побудувати образ і модель свого життя, вибрати творчий варіант вирішення проблеми, дати оцінку фактам тощо;

– застосування особистісно орієнтованих технологій навчання значною мірою є авторським процесом, оскільки технології навчання використовуються педагогами з урахуванням освітніх можливостей учнів, вимог освітньої програми з іноземної мови, ситуації навчання, своїх власних можливостей.

Нами було розроблено курс лекцій для студентів факультетів підготовки вчителів іноземних мов на тему «Методологічні підходи у вивченні іноземних мов». До матеріалів лекцій увійшли: відомості про основні методологічні підходи, що використовуються під час вивчення іноземних мов (особистісний, соціокультурний, компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, інтеграційний, діалогічний, контекстний, ІК-технологічний та ін.); характеристики та можливі результати застосування кожного з названих підходів; методичні розробки як приклади впровадження деяких із них; приклади впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання у викладанні іноземних мов.

Основна мета запропонованих лекцій – сформувати в майбутніх учителів усвідомлення того, що кожний учень є особистістю і володіє значним потенціалом та індивідуальними особливостями, котрі часто залишаються незатребуваними і нереалізованими. Тому в діяльності сучасного вчителя повинна переважати особистісно-розвивальна стратегія навчання і виховання, що припускає використання технологій і методів, які спонукають до співпраці. А завданням учителя є таке планування уроків, щоб кожний школяр міг проявити і розвинути свої здібності під час вивчення іноземних мов. Для цього він має володіти теоретичними основами особистісно орієнтованого підходу і методичними вміннями застосовувати в навчанні іноземних мов комплекс особистісно орієнтованих технологій.

У студентів важливо сформувати усвідомлення того, що особистість учня – досить складна система якостей і характеристик, яка включена в різні види діяльності. Тому є необхідність поєднання особистісно орієнтованого підходу з системним, діяльнісним, культурологічним та іншими методологічними підходами в навчанні.

Отже, професійна освіта майбутніх учителів іноземної мови потребує вдосконалення їх підготовки до впровадження особистісно орієнтованого підходу. Ефективність такої підготовки буде ефективнішою, якщо в її основі лежатимуть основні методологічні підходи організації педагогічної професійної освіти: особистісний, діяльнісний, системний, технологічний, компетентнісний, акмеологічний.

Посилання:

1. *Заяць, Ю.* Основні підходи щодо викладання іноземної мови професійного спрямування у контексті Болонського процесу / *Юлія Заяць* // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. — 2009. — Випуск 25. — С. 358-363.

2. *Морська, Л. І.* Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів іноземних мов до використання інформаційних технологій у професійній діяльності / *Л. І. Морська* // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Кол. авт. – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. — 2007. — Вип. 49. — С. 80-85.
3. *Николаєва, С. Ю.* Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / *С. Ю. Николаєва* // Іноземні мови. — 2010. — № 2. — С.11-17.
4. *Першукова, О.* Інтеграція сучасних підходів до навчання іноземних мов у країнах Європи / *О. Першукова* // Іноземні мови в навчальних закладах. — 2009. — № 1. — С. 37-46.
5. *Parker, W. C.* Educating the Democratic Mind. — State University of New York, 1996. — 381 p.

References (transliterated and translated):

1. *Zayats, Yu.* Osnovni pidhody shchodo vukladannya inozemnoyi movu profesiynoho spriamuvannya v konteksti Bolonskoho protsesu (Key approaches of teaching foreign language of professional activity in the context of the Bologna Process) // Bulletin of Lviv University. Series of Pedagogy, 2009. Issue 25. P. 358-363.
2. *Morska, L. I.* Pedagogichni umovy pidhotovky maybutnikh uchyteliv inozemnykh mov do vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiyi v profesiyniy diyalnosti (Pedagogical conditions of training teachers of foreign languages to use informational technologies in professional activity). // New Learning Technologies : Scientific and method collection of works. Kyiv, 2007. Issue 49. P. 80-85.
3. *Nikolayeva, S. Yu.* Tsili navchannia inozemnykh mov v aspekti kompetentnisnoho pidhodu (The aims of teaching foreign languages in the competence approach aspect). // Foreign Languages, 2010. No 2. P. 11-17.
4. *Pershukova, O.* Intehratsiya suchasnykh pidkhodiv do navchannia inozemnykh mov v krainakh Evropy (The integration of modern approaches in teaching foreign languages in Europe). // Foreign Languages at Schools, 2009. No 1. P. 37-46.
5. *Parker, W. C.* Educating the Democratic Mind. State University of New York, 1996. 381 p.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2016

И. Мазайкина

Методологические основы формирования готовности будущих учителей к применению личностно ориентированного подхода в обучении иностранных языков

В статье представлены результаты экспертного опроса учителей иностранных языков по определению, какой из методологических подходов является сейчас наиболее актуальным в обучении иностранным языкам. Определено, что одним из эффективных методологических подходов для формирования в учащихся навыков иноязычного общения является личностно ориентированный подход. Обоснованы принципы (гуманизации, индивидуализации, толерантности, культурного соответствия, диалогового взаимодействия, диалога культур) и педаго-

гические условия формирования у будущих учителей иностранных языков готовности к его применению (изучение студентами методологических основ лично ориентированного подхода на занятиях психологических и педагогических дисциплин; внедрение лично ориентированных технологий обучения в профессиональной подготовке будущих учителей иностранных языков; разработка студентами дидактических материалов с учетом принципов индивидуализации и дифференциации обучения иностранным языкам и применения лично ориентированных технологий на практике). Сделан вывод, что профессиональное образование будущих учителей иностранного языка требует совершенствования их подготовки к внедрению лично ориентированного подхода. Эффективность такой подготовки будет более значительной, если в ее основе будут лежать основные методологические подходы организации педагогического профессионального образования: личностный, деятельностный, системный, технологический, компетентностный, акмеологический.

Ключевые слова: учитель иностранного языка, методологические подходы, лично ориентированный подход.

I. Mazaikina

**Methodological Guidelines for Development
of Future Teachers' Readiness to Use Personality-Oriented Approach
while Teaching Foreign Languages**

The article presents the results of the expert survey of teachers of foreign languages to determine which of methodological approaches are the most actual in foreign languages teaching. It was determined that personal-oriented approach is one of the most effective methodological approaches for the development of students' skills of foreign language communication. The principles (of humanization, individualization, tolerance, cultural conformity, dialogue interaction, and dialogue of cultures) and pedagogical conditions of developing readiness in future teachers of foreign languages to use them (the study of the methodological principles of personality-oriented approach in the practice of psychological and pedagogical disciplines; the introduction of personality-oriented learning technologies in training future teachers of foreign languages; the development of students teaching materials which are based on the principles of individualization and differentiation of teaching foreign languages and the use of personality-oriented technologies in practice) are proved. The author concludes that the professional education of future teachers of foreign lan-

guage needs to be improved in training for the introduction of personality-oriented approach. The impact of this training will be more effective if it is based on the bases of methodological approaches to pedagogical professional education, namely: personal, activity based, systemic, technological, competence based, and acmeological ones.

Key words: teacher of foreign language, methodological approaches, personality-oriented approach.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник О. В. Палка